

Kimmo Elo

Vielä Stasista ja sen tutkimisesta

Tohtori Alpo Rusi käsitteli vastineessaan (*Historiallinen Aikakauskirja* 4/2014) aiempaa artikkeliani koskien Stasin epävirallisena avustajana (saks. IM) peitenimellä ”Andreas” toimineen ihmisen henkilöllisyyttä. Rusi on omassa kirjassaan *Tiitisen lista* (2011) väittänyt ”Andreaxsen” olleen suomalainen Johannes Pakaslahti. Artikkelissani koettelen Rusin päättelyketjua ja siten tarkastelen, oliko Rusin esittämä päättelyketju tieteellisesti pätevä. Toisaalta pohdin, millaisia metodisia rajoituksia tiedustelumateriaalin erityispiirteet asettavat tutkimukselle. Toisin kuin Rusi ”saamiensa tietojen” perusteella väittää, professori Kimmo Rentola ei ole ”mentoroinut” artikkeliani. Se on alusta loppuun asti oma tieteellinen kontribuutiosi ja liittyy jo vuosia tekemääni tutkimukseen Stasin ulkomaantiedustelun (HVA) toiminnasta.

Vastineessaan Rusi viittaa vain muutamaaan otteeseen artikkelini varsinaiseen sisältöön. Nämä kohdat tuovat esille perustavanlaatuisen

eron tavassamme käsitellä aihetta ja tehdä johtopäätöksiä. Pohjimmiltaan kyse on siitä, miten me tulkitsemme sitä fragmentaarista, ”lähdekriittikiä pakenevaa” (Matti Klinge) ja usein monitulkintaista aineistoa, jonka Stasi jälkeensä jätti. Tämä kysymys oli artikkelini keskiössä, jossa pyrin ”Tapaus Pakaslahden” kautta havainnollistamaan tiedusteluaineistoihin liittyvää hienosäikeistä tulkinta- ja päättelyongelmien verkostoa. Laajemmin kyse on siitä, että tiedustelutiedot ovat oma tekstilajinsa, jonka lukeminen vaatii taitoa. Tämä ongelma ei ole mitenkään Stasitutkimuksen *sui generis* -ongelma, vaan koskee – kuten tapaus NSA & co. ovat osoittaneet – kaikkea julkisuuteen tullutta tiedustelutietoa.

Rusi näyttäisi lukevan ja tulkitsevan Suomeen liittyviä Stasi-aineistoja ensisijaisesti Suomen lähistorian dokumentaationa. Tämä käy erityisen selväksi seuraavasta vastineen kohdasta, jossa Rusi perustelee tulkintaansa IM ”Andreaxsen” henkilöön liittyen: ”Tein tämän vuoksi sen loogisen johtopäätöksen, että kyse on [...] suomalaisesta Stasin tietolähteestä tai kontaktista, koska [sic!] F16-kortti oli oletettavasti Supolla”. Koska Rusi jo lähtökohtaisesti pitää IM ”Andreasta” suomalaisena, puuttuvalle F16-kortille on olemassa vain yksi looginen selitys: sen täytyy olla Supon hallussa. Tässä kohdin Rusi suvereenisti ohittaa aineistoon sisältyvän tiedon, että IM ”Andreas” oli DDR:n edustustossa toiminut ”legaali residentti” eli *de facto* itäsaksalainen. Kuten olen yhdessä kollegani, ansioituneen Stasitutkija Helmut Müller-Enbergsin kanssa osoitta-

---

VTT, dosentti Kimmo Elo työskentelee Turun yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksella ja Åbo Akademin saksan kielen oppiaineessa. Sähköposti: kimmo.elo@utu.fi.

nut,¹ Suomeen liittyneet tiedustelutiedot tulivat usein johonkin laajempaan teemaan liittyneen tiedustelun ”kylkiäisinä”. Lisäksi Suomessa, kuten muuallakin, HV A:n IM:lla oli oma verkostonsa, jonka kautta he keräsivät tietoja. Joskus verkoston jäsenet tiesivät, kenen kanssa olivat tekemisissä, monesti eivät. HV A:lle toimitetut tiedot kertovat siis osaltaan myös siitä, mistä IM tietojaan hankki.

Rusin kritiikin varsinainen kärki näyttäisi kohdistuvan suomalaiseen lähihistorian tutkimukseen ja siten vastine jatkaa hänen aiemmissa teoksissaan valitsemaansa argumentaatiolinjaa. On tutkittu vääriä ja toissijaisia asioita väärin ihmisten toimesta – eli kliseenomaisesti: väärin sammutettu. Ymmärrän Rusin kritiikin. Joutuihan hän itse syyttömänä epäillyksi yhteistyöstä Stasin kanssa. En silti hyväksy hänen tulkintaansa, jonka mukaan Suomessa Stasi-tutkimusta olisi torpattu poliittisin perustein. Itse asiassa vain harva länsimaa on avannut Rosenholz-aineistoja edes tutkijoille. Pohjoismaista näin on toiminut vain Tanska, joskin sielläkään materiaalia ei luovutettu täysimääräisesti. Tutkijoiden käytössä olevat materiaalit tarjoavat kuitenkin runsaasti materiaalia vakavasti otettavan tutkimuksen lähteeksi, jotka mahdollistavat kiinnostavia näkökulmia tiedustelun arkipäivään. Tällainen tutkimus ei useinkaan anna mahdollisuutta osoitella sormella oletettuja syyllisiä, mutta samalla se voi tuottaa meille huomattavasti suurempaa lisäarvoa, kun ymmärrämme lähihistorian rakenteita aiempaa paremmin.

Olen Rusin kanssa samaa mieltä siitä, että niin kutsuttujen Rosenholz-aineistojen tiukka salassapito heikentää mahdollisuuksiamme tutkia suomalaisten Stasi-yhteyksiä siinä laajuudessa kuin lähihistorian työstämisen ja ymmärtämisen kannalta olisi toivottavaa. Stasilla – kuten muillakin tiedustelupalveluilla – oli Suomessa oma verkostonsa, jonka laajuudesta ja toiminnasta voimme nykytiedon valossa esittää vain arvauksia. Samalla kuitenkin korostan ja allevii-

vaan, ettei vaihtoehtona voi olla epämääräisiin ja totuusarvoltaan kyseenalaisiin lähteisiin tai päättelyketjuihin perustuva vihjailu. Jos tämän hetkiset lähteet eivät mahdollista luotettavien ja perusteltavissa olevien tulkintojen tekemistä, tulkinnat olisi ehkä syytä jättää kokonaan tekemättä. Tässä on kyse tieteen ja tieteellisen tutkimuksen yleisistä eettisistä periaatteista, jotka pätevät myös tiedustelututkimuksen saralla.

Olen useassa yhteydessä tuonut esille monien tutkimusten vahvistaman havainnon, että terve suhtautuminen menneisyyteen edellyttää myös valmiutta käsitellä historian varjopuolia. Saksalaiset ovat tässä varmasti yksi kovimman koulun käyneistä muistipolitiikan mallioppilaisista. Vielä neljännesvuosisata kylmän sodan jälkeen monet asiat ovat ”iholla” ja tulkintahorisontit avoimia. Jokainen sukupolvi kirjoittaa kuitenkin historiaa uudelleen korjaten ja täydentäen aiempien sukupolvien aloittamaa tarinaa. Uskon, että vakaana demokratiana tämän päivän Suomi olisi valmis kertomaan kylmän sodan ajasta sen tarinan, jossa myös aikalaistoimijoilla olisi oikeus saada äänensä kuuluville. Yksi osa tätä tarinaa on tiedustelutoiminta. Ilman sen huomioimista ja mukaan ottamista kuvamme historiasta jää vajaaksi. Siinä missä kylmän sodan historiaa ei voida kirjoittaa ilman tiedustelun historiaa, ei myöskään tiedustelun historiaa voida kirjoittaa ilman sen kontekstia, kylmän sodan historiaa. Jälkiviisaus on tunnetusti viisauksista helpoin. Historiantutkimuksen hienous ja vaikeus on siinä, että historioitsijan pitää olla riittävän viisas osatakseen kirjoittaa tapahtumien aikalaiskontekstia kunnioittaen. Tämä vaikeus koskee myös tiedustelututkimusta.

---

1. Ks. tark. Kimmo Elo & Helmut Müller-Enbergs, Suomen merkitys DDR:n ulkomaantiedustelun kohteena. *Kosmopolis* 40 (2010), 31–47.